

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Kaja Potrebuješ

Evropska identiteta: ekskluzivizem skozi prizmo orientalizma?

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Kaja Potrebuješ

Mentor: doc. dr. Žiga Vodovnik

Evropska identiteta: ekskluzivizem skozi prizmo orientalizma?

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Zahvaljujem se vsem, ki ste mi kakorkoli pomagali odpreti oči. To delo posvečam vam.

Evropska identiteta: ekskluzivizem skozi prizmo orientalizma?

Z globalizacijo se odpirajo meje, nepovratno se spreminjajo tudi nekateri koncepti. Varnost ni še nikoli prej pomenila večjega zapiranja držav pred *teroristi* – pojem, ki se avtomatično pripiše muslimanom. Z vplivom medijev, filmske industrije in drugimi subtilnimi reprezentacijskimi sporočevalci, se vsesplošna podoba rastoče muslimanske skupnosti v Evropi slabša. Orientalizem, ki nastopa v različnih oblikah, je z novodobnimi izzivi in grožnjami, kot je terorizem, še bolj podžgan. Evropa izključuje muslimansko skupnost pod pretvezo njene liberalizacije. Predstavlja se kot prostor, kjer šele zaživijo človekove pravice; v nasprotju z vzhodom, ki tega še ni sposoben razviti. Evropska civilizacija se smatra stopnjo višje kot ostale, saj je napredna, moderna, pravičnejša. Vse to ji daje kvazi prednost, ta pa je tesno povezana z vodilnostjo. Hegemonska logika in diskurz sta nepogrešljiv del evropske identitete. Koliko in *kaj* pa je v resnici predstavljeno zahodni polobli o zagovornikih islama in kaj takšna reprezentacija sporoča o lastni identiteti, pa je naslednje vprašanje. Evropa se je od nekdaj identificirala z vrednotami liberalizma, racionalizma in drugih razsvetljen(sk)ih vrednot. Pa jih uporablja univerzalno?

Ključne besede: evropska identiteta, islam, muslimani, evrocentrizem, modernost.

European Identity: Exclusivism through the Prism of Orientalism?

With globalization in process, borders are opening up, irreversibly changing some concepts as well. Security has never before meant such an increase of border closures before the *terrorists* - a concept automatically attributed to Muslims. The influence of media, film industry and other subtle methods of representation, the overall image of the growing Muslim community in Europe is deteriorating. Orientalism, being active in various forms, is with the postmodern challenges and threats such as terrorism, fueled even more. Europe is excluding the Muslim community under the pretext of its liberalization. It presents itself as a place where human rights come into being, in contrast with the East which has yet to develop them. European civilization is considering itself on a higher level than the rest, as an advanced, modern, fairer. All this gives it a quasi-precedence, which in turn is closely related to leadership. Hegemonic logic and discourse are an indispensable part of European identity. How much and *what* is actually presented to the Western Hemisphere about the Defenders of Islam and what such a representation tells about its own identity, is a different question. Europe has long been identified with the values of liberalism, rationalism and other enlightened values. But, does Europe apply them universally?

Key words: European identity, Islam, Muslims, eurocentrism, modernity.

KAZALO

1 Uvodna beseda	6
1.1 Namen.....	6
1.2 Metodologija.....	10
2 Evropska identiteta	12
2.1 Vmestitev pojma.....	12
2.1.1 Konstrukcija razlikovanj in zamejitev včasih.....	13
2.1.2 ... in danes	14
2.2 Islam kot Drugi; rojstvo evrocentrizma.....	14
3 Evrocentrizem in njegovi plodovi	16
3.1 Bipolarnost diskurza in hegemonika ideologija.....	17
3.2 Ideologija in mit evrocentrizma.....	22
4 Primer prepovedi hidžaba.....	25
5 Konec?.....	29
6 Literatura	32

1 Uvodna beseda

1.1 Namen

Osrednji namen diplomske naloge je prikaz razvoja evropske ideje in, v večji meri, njene zapuščine v sodobni Evropi. Prikazati želimo, da je orientalizacija ključen del te ideje in hkrati dokazati njegovo neupravičenost. Ob razlagi se bomo srečali z nekaterimi lastnostmi evropske identitete, s katerimi bomo na koncu sklenili celoto (pomembnega dela) le-te.

Identifikacija Evropejcev je skozi preteklost temeljila na razlikovanju od muslimanov. Značilnosti, pripisane Orientu, je pri sebi zaničevala. Dolga obdobja samo ustvarjanja se je Evropa identificirala s krščanstvom, s katerim se je zoperstavljala vdirajočemu sovražniku - islamu. Po stoletjih dolgih bojov za prevlado nad ozemlji in miselnostjo ljudi, pa so se meje med enim in drugim v grobem začrtale. Pa poglejmo, kakšne posledice je to pustilo evropski kulturi.

Evropska ideja, sposobna kolektivne akcije v imenu skupnih vrednot, se pojavi v renesansi; kot taka Evropa prej ni obstajala. Zares je začela funkcionirati šele kot nosilni pojem zahodne ali latinske krščanske kolektivne identitete. Pojem Evrope "kot zgodovinsko dejavnega kolektivnega telesa, kot verske, kulturne in zemljepisne celote in politične skupnosti", se je namreč "izkristaliziral po turški osvojitvi Konstantinopla leta 1453, ko so zahodni humanisti, zlasti tisti, povezani s papeškim dvorom, začeli klicati v boj proti Turkom, da bodo osvobodili cesarsko mesto ali vsaj ubranili "Evropo" pred neverniki"¹ (Mastnak v Amin 2009, 182). Medtem, je njeno "nasprotje", Vzhod, odraščal ob idejah islama. Slednji, predstavlja "odsotnost naštetega" o Evropi in krščanstvu, na katerem ta temelji. Po mnenju italijanskega intelektualca Cardinija (2003, 9) sicer Evrope ne gre enačiti s krščanstvom, je pa v njej "zaznati vse večjo težnjo, da bi v islamu videli vsaj potencialnega nasprotnika." Hipoteza je, da je to že od nekdaj pomemben dejavnik pri evropski produkciji in reprodukciji, ter še danes, igra pomembno vlogo pri (pre)oblikovanju Evrope kot politične skupnosti in evropske kolektivne identitete. Zdi se, da posebej po napadih na ameriška dvojčka leta 2001, živimo "v nestrpnosti do tujih, drugačnih kultur, ki spreminja Evropsko unijo v skrbno varovano trdnjavo blaginje in demokracije za izbrance" (Toplak 2003, 147).

¹ To je prav tako čas vstajenja *evrocentrizma*, ki se je v svojih povojih nanašal na zahodne/latinske kristjane. Večino njene zgodovine je bila evropska cerkev namreč razdeljena med latinsko govoreč zahod katerega center je bil v Rimu in grško govoreči vzhod katerega center je bil v Konstantinoplu. Med njima so se ustvarjala trenja zaradi kulturnih razlik in političnega rivalstva, ki so vodila v nestrinjanje med doktrino in duhovniki, kar je pripeljalo do razkola leta 1054 (Velika shizma).

Pomembna posledica neprestanih notranjih bojev, ki so se v Evropi odvijali med kraljevinami, družbenimi sloji ter različnimi krščanskimi ločinami, je sčasoma postavila nov ideal takratne družbe - sekularno državno tvorbo. Postopoma so se tako začele evropske države odmikati od vere, kjer pa naj bi novo nastale sekularne skupnosti različnim verskim naukom priznavale enakovreden status. Liberalizem je postal pomembna vrednota (ali pač?). Evropa naj bi danes tako predstavljala nosilko načel demokracije, tolerance in človekovih pravic.

Z nanašanjem na evropsko kulturo imamo v mislih splošno kulturo evropskega kontinenta, skupne značilnosti vseh evropskih držav in ne posebej Evropske unije. Evropsko identiteto vidimo kot množico medsebojno povezanih kultur s sebi lastnimi specifikami, katerih pa se tu ne bomo dotikali. Govorimo bolj o geografski Evropi, ki ima skupno rdečo nit preteklosti, vsaj v smislu odpora proti muslimanskim vdorom; te so na različnih delih Evrope seveda prihajali in odhajali različno. Vsekakor pa se narodne identitete in evropska identiteta ne izključujejo, ampak koeksistirajo. Ob govoru o Evropi bomo tako govorili o njenih stičiščih, katerih skupni imenovalac je islam. Zanimajo nas določene vrednote, pogledi, ki si jih delimo med državami, pa naj bodo to države Evropske unije ali pa ne. Pojem Evropa, naj služi kot ideja, politična skupnost, o kateri (nekaterih) temeljnih značilnostih razpravljamo spodaj.

Čeprav se je identiteta oblikovala skozi daljše obdobje v zgodovini, stopi v ospredje obdobje hladne vojne, in predvsem po njej. Po koncu hladne vojne, je bila Evropa primorana reinterpretirati določene koncepte in vzpostaviti nov red. Med drugim se je zavezala integraciji v skupnost, unijo, v kateri naj bi pomembna premisa postal tudi multikulturalizem, ob boku z demokracijo, človekovimi pravicami, enakostjo, toleranco. Ob tem se je zopet srečala s ključnim vprašanjem evropske identitete, oziroma kriterijem vključitve ter tako, izključitve. Novo tisočletje je za zahod prineslo še dodatne izzive in pripomoglo k trenjem zahoda in vzhoda; na paleti so leta terorističnih napadov - 2001 (ZDA), 2004 (Madrid), 2005 (London), danski incident s karikaturami leta 2006, idr. Ob vsem tem so se strmo povečale ostre kritike na račun muslimanskega prebivalstva. V zadnjih letih se zdi, da je ta ena rednih tem dnevne agende evropskih držav. Prav tako je letošnje leto v znamenju prepovedi nošenja burk v Franciji in Belgiji, kar je sprožilo nove debate med podporniki in odporniki. Zdi se torej, da je v diskurz o evropski identiteti vedno vključen koncept "nemuslimanstva". Pestri načini antagoniziranja pa tako dvignejo val vprašanj, ki se pritičejo Evrope in Evropejcev samih. Kaj naj bi takšna ogroženost pred muslimani govorila o evropski identiteti? Kaj nam to sporoča o krščanstvu, in na drugi strani, islamu? Kakšno kredibilnost to sploh daje vsem

prepovedim na eni in vrednotam na drugi strani, če se zdi, da vse te izhajajo zgolj iz paranoje, temelječi na črno-beli delitvi sveta?

Identitete brez razlikovanj torej ni. Zanimivo pa je, pa vendar povsem univerzalno, da se te razlike ne vzpostavljajo le preko črno-belih podob, temveč jih spremlja celo ideja o *superiornosti* do naših Drugih, čeprav razlika kot taka sploh ne implicira vrednostnih sodb (Šterk 2001)². Tako se je postopoma začela graditi ideja o evropski večvrednosti v primerjavi z drugimi narodi, še posebej, če so le-ti pripadali islamski veri. Seveda sama po sebi niti ideja o večvrednosti ni nič hujšega, kot le narcistična samopodoba občasnih veličavskih blodenj. Problem nastane, ko se te fantazije sprevržejo v grabežljiv pohlep po dominaciji. Toplakova z naslednjimi besedami opiše idejo Evrope:

Evropska ideja ni razsvetljenski proizvod. Prvi evropski "projekt" je nastal že v renesansi, prva zlata doba evropske ideje pa je predrazsvetljenski čas verskih spopadov. Že v tedanjih zamislih o združenih Evropi sta se prepletali (deklarativna) pacifistična in (dejanska) hegemonijska težnja, ki sta zgodovino evropske ideje nato bolj ali manj delili na dva tokova, na utopije in imperije. Rojstvu evropske ideje ni botrovala racionalistična in humanistična misel, temveč volja do prevlade (2003, 17).

V diplomski nalogi želim tako raziskati ali se orientalistični diskurz uporablja kot način izključevanja muslimanske skupnosti kot "poltergeista" za nacionalne, osebne in/ali druge interese, celo hegemonistični apetit. Muslimani so izključeni iz bistva Evrope. Ne le to; so tudi prvi, na katere bo zahod pomislil ob možnosti za izključevanje na podlagi lastne ekspanzije; geografske ali idejne. Pri indoktrinaciji svojih predstav pa uporablja različne mehanizme; od filmske industrije, akademskih publikacij in medijev, ki so najdostopnejši vir informacij v obtoku, do uzakonitev pravil, ki meje med razlikami še povečujejo. Dano hipotezo zagovarjam s predlogom, da je celoten diskurz, ki temelji na orientaliziranju pravzaprav pogojen z ozadjem tesnobe o lastni identiteti. Prikazati želim binarnost diskurza, ki vodi evropsko notranjo in zunanjo politiko, s katero pričakujem razkritje korenin rasizma in hierarhičnega razumevanja kultur, prav tako kot njuno zanikanje. Binarnost se tako razkriva kot poimenovanje in kazanje na drugačne, tuje, vendar ne *preveč* oddaljene identitete, ki nam orisujejo našo lastno biti, naš lastni jaz. Menim, da "evropska" odprtost, strpnost, sodelovanje

² Hay (v Said 1996, 18-19) tako opisuje Evropo kot "kolektivno identiteto, o kateri pravi, da je zanjo mogoče reči celo, da je eden najpomembnejših sestavnih delov v evropski kulturi prav ideja, da je evropska identiteta v primerjavi z neevropskimi ljudstvi in kulturami *superiorna*".

itn. pravzaprav pomenijo nacionalno zaprtost in nestrpnost; "evropskost" dejansko pomeni afirmacijo nacionalizma, ekskluzivizma in drugih politik izključevanja (Velikonja 2009). In obratno, "v zgodovini ne poznamo nobenega nacionalizma, brez rasističnega dopolnila," piše Baliar (2007, 177). Muslimani se tako zdijo zgodovinski *id* evropske identitete, potlačen strah in nemirno iskanje lastne biti, ki velikokrat postane nekakšen dežurni krivec evropske anksioznosti, ki svojo ostrino še posebej ošili v času krize.

Vse večja je tudi dimenzija globalizacije, ki se vse bolj dotika različnih spektrov življenj, te tudi spreminja. Meje so vse bolj zabrisane, potovanja so vse lažja, trg se odpira, ustvarjajo se nove multitudes. Neoliberalizem, ki z roko v roki sodeluje s kapitalizmom se danes na bolj pretkan način kaže v imperialističnih težnjah hegemonskih sil, vendar pa po drugi strani z globalizacijo raste tudi večja informiranost in grupizacija posameznikov. Terorizem, v najožjem in na Zahodu največkrat uporabljenem smislu, je ena izmed takšnih spektrov družbe. V času vsesplošne krize vrednot, nestabilnih idealov, ki se sproti rušijo ter premikanja pola prevladujočih političnih in vojaških velesil iz zahoda proti vzhodu, se spreminjajo koncepti, posebej varnosti; slednja je v zahodnih državah v zadnjem času pomembno vprašanje, saj se opira na nevarnost terorizma, katerih najpogostejši akterji naj bi bili muslimani. Tovrstne situacije so posebej privlačne in lahka tarča evropskega lova na napake za katerimi se skriva "zlobni" islam. Ustvarja se diskurz, ki, navkljub uradnem pričanju o multikulturalizmu in medsebojni strpnosti, posredno ali neposredno namiguje na nedobrodošlico muslimanski skupnosti ter podpihuje in razširja stigmatizacijo, islamofobijo in rasizem. Evropa namreč zavrača kulturne zahteve manjšin in je tako neuspešna proizvesti pluralistično razumevanje identitete, se strinja Delgado-Moreira (1997).

Moj namen torej ni nizati dogodkov, prikaz zgodovinske premice oblikovanja Evrope in njene identitete. Menim, da je o kronološkem sledenju dogodkov dovolj dostopne literature, zato se osredotočam le na mehanizem orientaliziranja. Orientalizem, torej, je disciplina, ki obstaja že stoletja vendar je postopoma zamirala in se spet oživljala, se spreminjala. Predvsem se je orientalizem ukvarjal s kulturami islamskih, indijskih in kitajskih civilizacij; s kulturami, ki so bile v dolgo pozabljeni zgodovini na višku prosperitete, vendar kasneje pognane v imobilnost, dekadenco in stagnacijo.

Edward Said je kot orientalizem označil več stvari, ki prisostvujejo k celotni podobi "zahodnega" sveta o "vzhodnem"; od akademskih disciplin, literarnih del do rasističnih praks označevanja in izključevanja. V pričujočem delu bomo obravnavali del te zgodbe; prikazati

bomo poskušali, kakšna retorika upravičevanja in *razdeljevanja* je uporabljena za izključevanje muslimanske skupnosti.

Pod izrazom orientalizma si predstavljamo "ideološko konstrukcijo mitskega Vzhoda", katerega značilnosti so obravnavane kot stalnice, opredeljene samo preko njihovih nasprotnih značilnosti. Te pa so pripisane Zahodu (Amin 2009, 74). Z izrazom *orientalizem* poimenujemo zbirko sanj, podob in besednjakov, ki opisuje vse kar leži vzhodno od črte ločnice in se tako spaja v jeziku, misli in viziji; na splošno mu po Saidu lahko rečemo radikalni realizem. Retorično gledano, je orientalizem absolutno anatomski in enumerativen, psihološko pa je oblika paranoje (Said 1996).

Zavedam se tudi, da razlikovanje od islama za Evropo ni edina karakteristika. Brez dvoma obstajajo tudi druge ksenofobije, vendar, kakor se strinja Balibar (2007, 176) "ni dvoma, da se najbolj intenzivni rasistični diskurzi in ravnanja ponavadi usmerjajo na populacije "arabsko-islamskega" izvora, ki so se stalno naselile v Evropi. V tem primeru pride do kondenzacije ali prekrivanja kolonialne in antisemitskem sheme, ki druga s pomočjo druge krepi predstav o rasni superiornosti in kulturnem ter religijskem rivalstvu."

1.2 Metodologija

Tematika, ki jo obravnavam je preobširna in časovno/ideološko/zgodovinsko ter filozofsko prezapletena, da bi se je lahko rešili v nekaj straneh diplomske naloge. Zato se zavedam, da je to le začetek nečesa, kar lahko postane košček sestavljanke k reševanju dotične problematike. Zame bo to torej nekašna uvertura, s katero upam, da si bom razširila določena obzorja, ter da bo tema kakorkoli prisostvovala v iluminacijskem in intelektualnem smislu.

Predvsem se mi zdi pomembno, da se ta tematika predstavi in razišče tudi s strani muslimanske skupnosti ter se tako pridobi njihov pogled na dogajanje, vključi njihove želje, pričakovanja. Tematika se neposredno tiče tudi njihovega obstoja in delovanja v Evropi, in prav je da ne glede na raso, razred, spol, vero njihovo življenje v Evropi enako etničnemu Evropejcu ali Evropejki.

Izredno relevanten element nadaljnega raziskovanja dane tematike, se mi zdi širši, globalen pogled na svet okoli nas. Potrebno je kritično preučiti tudi tiste elemente, ki jih zahodni svet skuša prikriti. Sem spada tako zgodovinski razvoj mešanja civilizacij, osvajanje ozemelj, njihove posledice, morebitna odvisnost narodov, kulturne specifikke itd. Za temeljito objektivno preučevanje je torej potreben uvid v *vzroke* današnjega statusa quo, saj odpira odgovore na vprašanje "zakaj". Le tako lahko, če nam je resnično v interesu vzpostaviti

funkcionalno multikulturno družbo, ki temelji na vrednotah liberalizma, spoznamo možne rešitve za težave, ki pestijo družbo 21. stoletja.

Z neomejenim časom in viri, bi se lotila še podrobnejšega raziskovanja literature, raziskav, družboslovnih intervjujev in drugih metodologij, saj se mi zdi pomembno, da se vsake problematike lotimo tako s teroretičnega vidika, da lažje razumemo situacijo z akademske perspektive, kot praktično raziskovanje, s katerim lahko teoretsko pridobljeno znanje empirično apliciramo, ter spet sklenemo krog z novimi teorijami.

Poskušali bomo uporabiti čim več različnih metodologij; vendar pa, ker moja naloga temelji predvsem na teoriji oziroma se skuša tematiki približati bolj z vidika kritičnosti vrednot, bo tudi uporaba metodologij precej skrčena. Diplomaska naloga bo tako bolj uvod v nadaljne, bolj poglobljene študije te tematike, ki me zanima.

V diplomskem delu bomo povečini opisovali in primerjali, soočali mnenja in teorije, raziskave, članke ipd. Teorije bomo nato poskušali soočiti in kar se da primerno argumentirati ter pokazati, kako se orientalistični diskurz prikazuje v realnosti.

V uvodnem delu se bomo osredotočili predvsem na opisno in primerjalno metodologijo, s katero bomo prikazali problematiko, katero želimo analizirati. Z metodologijo induktivnega sklepanja bomo predstavili posamične primere ter poskušali orisati čim bolj jasno in razumljivo podobo evropske orientalizacije.

Tudi jedrni del diplomske naloge bo predvsem opisne narave, vendar pa se bomo lotili tudi komparativne metode; skušali bomo namreč primerjati različne oblike orientalističnega diskurza ter njihov razvoj, kritiko, ter celo povečano sofisticiranost izbire sredstev in metod za lastno indoktrinacijo orientaliziranja. Seveda nam bodo pri tem pomagali predvsem primarni in sekundarni viri.

V zaključku bomo tako povzeli svoj ugotovitve, podali nekatere pridobljene odgovore na svoje hipoteze ter si zagotovo odprli pot nadaljnega odkrivanja vprašanj podobne narave.

2 Evropska identiteta

2.1 Vmestitev pojma

Ko se nanašamo na evropsko identiteto s tem kot rečeno ne mislimo posebej identitete Evropske unije, saj menimo, da je ta pravzaprav, če že obstaja, precej nejasna in površinska. Evropska unija je zveza trenutno 27-ih držav, ki so se skupnosti pridružile v različnih časovnih obdobjih, z različnimi, sebi lastnimi zgodovinami, v različnih družbenopolitičnih kontekstih. Zahod Evrope se tako le stežka primerja z vzhodnim delom le-te, ne le glede preteklosti pač pa tudi zaradi posledic, ki jih je ta pustila v karakteristikah narodov ter njihovih socialnih in ekonomskih smernicah in političnih vzorcih. Evropska unija je tako "umetno" združena, nadsacionalna enota, katere formacija se je začela kot odziv na svetovni vojni, med njima hudo ekonomsko krizo v ZDA (Veliko Depresijo ali the Great Depression) ter podaljšano anksioznost in strah hladne vojne. Nastala je torej kot odgovor na slabe razmere, ki so predstavljale veliko potencialno nevarnost za prihodnost Evrope. Zaradi naštetih nevarnosti in grožnji nove, nuklearne vojne, so se posamezni narodi začeli medsebojno povezovati. Priključitev je v začetkih spodbujala predvsem *varnostna* preventiva, v zadnjih letih pa pridružitvi k skupnosti motivira predvsem gospodarska težnja. Težko je torej govoriti o identiteti, ki je utemeljena predvsem na gospodarskih interesih; proces identifikacije se težje vzpostavi, če sploh se. Čeprav se, predvsem politični manevri izvajajo v imenu unije, je ta bolj arbitrarna tvorba, prej želja kot resnica o kolektivni identiteti. Vsekakor pa njene odločitve temeljijo na konceptih, ki so skupni večini evropskih narodov, npr. globoka identifikacija s krščanstvom³, ki je skozi oblikovanje evropske ideje igralo ključno vlogo, ter posledično razlikovanje od Velikega Drugega – islama. Vsekakor pa je za čim bolj objektivno razumevanje dotičnega antagonizma potrebna primerna umestitev konfliktov ene in druge strani v različna zgodovinska obdobja; ta namreč osvetlijo prevladujočo miselnost ter vsesplošni napredek, življenjski stil, vrednote, ki pomembno vplivajo na družbeno-politično dogajanje takratne družbe. Za temo, ki jo obravnavamo, je tako relevantno predvsem obdobje po hladni vojni; tj. obdobje širjenja Evropske unije, Iranska revolucija leta 1979, vojna z Irakom, ki ji je sledila, Zalivska vojna, 11. september in številni drugi dogodki, ki so vplivali na *porast* negativnih čustev proti islamu in vedno večji muslimanski skupnosti v Evropi.

³ Po statističnih podatkih ima tudi Francija, ki ima v Evropi status "sekularne" države, 83-88% pripadnikov rimsko-katoliške vere. Približno 2% pripadata protestantizmu, 1% judovski veri in 5-10% muslimanski veri.

2.1.1 Konstrukcija razlikovanj in zamejitev včasih...

Pravzaprav je kategorične meje "evropske civilizacije" težko postaviti, saj je, ironično, populacija imenovana pod oznako "islam", v veliki meri kulturni dedič helenističnega sveta – taisti svet, v katerem si Evropa lasti svoje korenine. Prav tako je vzhodnega izvora krščanstvo, prek katerega se opredeljuje, skupaj s helenizmom in islamom. Zahod si jih je prisvojil (Amin 2009, 74). "Islamski civilizaciji" mora biti zato zanikana vitalna povezava z lastnostmi, ki definirajo glavnino *bistva* Evrope, če naj bi bila med obema domnevna civilizacijska razlika (Asad v Pagden 2002, 217). Eden od aspektov identitete *islamske* civilizacije je namreč ta, da slednja predstavlja zgodnji poskus uničenja evropske civilizacije od zunaj; drugi pa, da pomeni podkupljivo moralno okolje, s katerim se mora Evropa neprestano boriti, da ga premaga od znotraj.

Konstrukcija civilizacijskih razlikovanj ni izključujoča v preprostem smislu. Ideja, da je ljudska zgodovinska izkušnja zanje ključna nam omogoča močnejši zagovor univerzalnosti razsvetljenstva: muslimani, kot pripadniki abstraktne kategorije "ljudi", so lahko asimilirani ali "prevedeni" v globalno (evropsko) civilizacijo šele po tem, ko so si odvzeli tisto, kar mnogi od njih-muslimanov ("napačno") razumejo kot lastno bistvo. Tudi Zemni (2005) podobno povzame, da je islam svet tradicije in, da, če želi biti moderen, mora "nase pozabiti". Pogled, da so človeška bitja lahko ločena od lastnih zgodovin in tradicij omogoča možnost evropeizacije islamskega sveta. In po isti logiki podpira prepričanje, da je asimilacija evropski civilizaciji kjer so muslimanski imigranti naseljeni za krajši ali daljši čas, nujna in zaželjena.

Evropska preteklost in identiteta je v bistvu zgodba evropske aktivne moči, da bi svet rekonstruirala po svoji, Faustovi podobi⁴. Kot pravi Asad (v Pagden 2002, 217-18), tako "evropska kolonialna preteklost ni zgolj epoha prekomorske moči, ki je sedaj odločno končana. To je začetek nepovratne globalne transformacije, ki ostaja bistven del "evropske izkušnje" in nosi del odgovornosti, da je Evropa postala to, kar danes je." Evropa tako, čeprav se pisci takšne in drugačne narave močno trudijo, da bi le-to omilili, "ne more biti predstavljena brez priklica preteklosti; načina s katerim je njena aktivna moč postopoma gradila lastne izključevalne meje – in jih prekoračila."

⁴ Za termin 'Faustove Evrope' glej Agnes Keller, "Europe: An Epilogue?" v "The Idea of Europe: Problems of National and Transnational Identity". Johannes Faust (umrl približno l. 1540) naj bi bil nemški astronom, mediciner in govorec z duhovi. Osumljen prodaje lastne duše hudiču, je za zameno dobil dve mladosti in sposobnost napovedovanja prihodnosti, zato ga je dal Luter zapreti. Kasneje je postal predmet Goethejeve drame (znani Doktor Faust), Gounodejeve opere in Mannove novele.

2.1.2 ... in danes

Navzočnost muslimanov v Evropi danes, se pogosto nanaša na obdobje kolonialne dobe celinskih vlad; Britanija in Francija sta doživeli velika muslimanska priseljevanja po razpadu njunih imperijev v Afriki in Aziji ter na Bližnjem vzhodu. Naslednji večji val nastopi v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja v Britanijo, Francijo in Nemčijo, predvsem zaradi pomanjkanja delovnih mest. Medtem ko ima Španija bližnji zgodovinski odnos z muslimani iz severne Afrike, se je preseljevanje dodobra začelo šele po padcu Franca v 1970-ih. K porastu muslimanske populacije v evropskih državah pa so prisostvovali tudi nekateri drugi faktorji npr. potreba po imigrantskih delavcih, visoka stopnja rodnosti muslimanov, saj je evropska populacija starejša v nasprotju z muslimansko, ter prebeg iz osiromašenih in nestabilnih matičnih držav, še posebej v zadnjih dveh desetletjih (Muslims in Europe 2005, 1).

Politike držav Evrope (tako v mejah Evropske unije kot izven nje) so do muslimanskih skupnosti različne, vendar se sčasoma, glede na gospodarske, družbene in politične spremembe povsod po svetu, tudi spreminjajo. Nekatere države so do lastne muslimanske manjšine prijaznejše, druge manj; vendar pa je kljub vsemu nesorazmerno veliko število muslimanov v Evropi revnih in nezaposlenih, saj so njihove možnosti močno okrnjene, znatno število jih občuti kulturno odtujitev in diskriminacijo. Ker je bilo malo truda in napora namenjenega integraciji, so se razvile paralelne družbe, ki status quo ohranjajo ali pa kriminaliteto in druge posledice odtujitve le še bolj poglobljajo. Tovrstne problematike (odsotnost enakosti socialne varnosti, kulturnih in religijskih enakosti in pravic, ekonomska neenakost v primerjavi z ostalimi sodržavljanji) so le težka dober primer prizadevanja k multikulturalnosti Evrope. Tudi Asad (v Pagden 2002, 210) razpusti upravičevanje netolerance in pravi, da se je "le malo bati od večine imigrantov in veliko bolj od posledic visoke nezaposlenosti in velikega števila predsodkov, katerim so izpostavljeni".

2.2 Islam kot drugi; rojstvo evrocentrizma

Znano je, da se identiteta vzpostavlja kot nekaj, kar se razlikuje od nečesa drugega, temelji na razlikah; to je bilo precej jasno že preden je tudi Hegel to vzpostavil kot nekaj logičnega (Šterk 2001). Za priznanje lastnega Jaza je pomembna iztočnica identifikacija preko Drugega. Je produkt neprekinjene verige konfliktnih situacij, katerih rezultat je vedno nov, ločen del, od sebe neposredno odvisnega, zrcalno nasprotnega pola. Po Debeljaku je "osnovni kriterij identitete možno udejanjiti ravno s pomočjo izumljanja, vzdrževanja in premeščanja razlik.

Le-te vedno znova vzpostavljajo in premikajo meje, pa naj gre za jezikovne ali etnične, verske ali politične. V vsakem primeru meja predstavlja možnosti za kontakt, ki tudi takrat, ko se izraža kot konflikt, predpostavlja in oblikuje (četudi predsodkov polno) komunikacijo" (Debeljak 2009, 54).

Veliki Drugi je percipiran kot nekdo, ki ultimativno ogroža "naš način življenja". Vendar pa ne more nihče podati natančnega odgovora k temu, kaj naj bi to sploh pomenilo. Je torej vzorec, fragment simplističnih detajlov različnih spektrov življenja, v katerem Drugi igra vlogo, katerega koščki se ne zlivajo z našo sestavljanko. Pritožbe se izkristalizirajo okoli nekaterih malenkostnih opazk kot so vonj "njihove" hrane, ritem "njihove" glasbe ali stil "njihovega" oblačenja. Vse to sprejemamo odprtih rok, a le dokler se takšni ne pojavljajo na "naših" ulicah, se družijo v "naših" soseskah, kvarijo "naše" otroke itd. Konec koncev, karkoli naredi naš Drugi, je to vedno obrnjeno tako, da le-ta *ogroža*, *grozi*⁵ (Zemni 2005).⁶

Ironično, se je v svoji zgodovini Evropa najbolj borila s sebi najbližjimi, na svoj način najbolj enakimi; muslimani. Prav zato, namreč, ker imata krščanstvo in islam skupne duhovne temelje, lahko sploh tekmujeta za prevlado nad dušami, teritorijem in bogastvom. Če povzamem Debeljaka, oba sistema gradita na načelu univerzalnosti in sta tako s svojim mesijanskim poslanstvom namenjena celotni človeški rasi. Vsaka od njiju si lasti "*pristno, razodeto in dokončno resnico*", zato njuno sobivanje postane nemogoče, paradoksalno. "Drug drugemu moreta nujno odreči status alternativnega življenjskega sistema" (Debeljak 2009, 58). Krščanstvo je, prav tako kot islam, iskanje absolutnega.

Izvorno evropsko civilizacijo, ki se je od nekdanj povezovala s krščanstvom, celo samo s katolištvom (Toplak 2003), so izoblikovali mnogi vplivi, tako zunanje nevarnosti kot notranja trenja, te pa so medsebojno vplivali eden na drugega. Evropski kontinent je začasa največje vzhodne prosperitete slepo brodil po breznu neštetihi konfliktov in barbarstev; spomnimo se le zažiganja čarovnic, mučilnih naprav, kolonizatorskih krutosti, kot so sekanje dlani, posilstva in mnogih drugih, domišljijsko skoraj nezamisljivih kalvarij. Temno ero evropske civilizacije pa je v 18. stoletju zamenjalo rojstvo konceptov kot so demokracija, humanizem,

⁵ Imigrante, posebno muslimane, lahko na ta način krivimo za kontradiktorne stvari. Musliman je npr. len in živi od "naše" socialne varnosti (čeprav plačuje davke) ali pa je, nasprotno, deloholik in nam krade delovna mesta.

⁶ Nadalje Zemni poda primer primerjave istega zločina, a dveh različnih storilcev. V primeru, ko Evropejec zagreši zločin (npr. brutalno pretepe svojo partnerico), je iz strani družbe obsojan. Njegovo nasilje se jemlje kot slabo, napačno osebno dejanje. Poskuša se razumeti njegovo obnašanje z iskanjem razlogov, ki se jih lahko krivi (morda je bil tepen kot otrok, morda je bila njegova družina zaznamovana z alkoholizmom, imela finančne težave ...). Ko pa je, na drugi strani, za isto dejanje odgovorna oseba z muslimanskim ozadjem, je kontekstualizacija nemudoma opuščena. Pretep žene je obrazložen z islamom, kjer se za vsako slabo dejanje najde verz iz Korana, ki narekuje takšno obnašanje. Označen je za fundamentalista, terorista ipd.

racionalizem, industrijski napredek, vzpon intelektualne srenje, vladavina prava, družbena pravičnost, ipd. Modernizacija in napredek sta ji, ne le omogočila potovanj, raziskovanj nepoznanega sveta, dovoza eksotičnih dobrin in plodne uporabe le-teh, temveč na drugi strani tudi *izkoriščanje* novo odkritega sveta. Začelo se je obdobje postopne kolonizacije novo odkritih ozemelj, domorodcev in tamkajšnjih virov. To obdobje je bilo za občutek večvrednosti evropske civilizacije ključno; tehnološka prednost, ki se je še okrepila prav zaradi izkoriščanj t.i. tretjega sveta, je s svojimi posledicami v misli Evrope porodila "civilizacijskost", "nezmotljivost", "superiornost". To je bil torej začetek nove dobe orientaliziranja, ki opravičuje izkoriščanje ljudstev za lastno dobro, saj le-ta tako ali tako ne vedo, kaj je zanje dobro. To pa "vemo mi", zato je pravzaprav naša *odgovornost*, da se znajdemo na ozemljih, ki jih lahko civiliziramo in jim ponudimo priložnost moderniziranja in s tem boljšega življenja. Še več, ne le, da je orientalizem "kolonialistični svetovni nazor, navdih za evropsko osvajanje in podrejanje sveta ter upravičevanje in opravičevanje tega osvajanja in gospodovanja," kot ga opiše Mastnak (v Amin 2009, 183). Orientalizem je slednjo, kot piše Said, "opravičeval že *vnaprej* in ne šele po izvršenem dejstvu" (Said 1996, 57).

3 Evrocentrizem in njegovi plodovi

Sama identifikacija preko Drugega sama po sebi ni nič slabega ali škodljivega, še najmanj pa nenavadnega. Problem se pojavi, ko civilizacija samo sebe na podlagi identifikacijskih lastnosti smatra kot večvredno, superiorno in na podlagi tega izvaja drugačno politiko do Drugega. Pojavi se netolerantnost do neetničnih Evropejcev, kar pa je, ironično, zgolj indikator lastne ogroženosti. Vedno znova se mora tako potrjevati negotovost, identifikacija osveževati, tako, da tistemu, ki Evrope "ne uboga," še posebej pa, če je ta pripadnik islama, pripiše značilnosti fundamentalizma, fanatizma in fatalizma, saj našete na islam mečejo slabo luč, hkrati pa so v "popolnem nasprotju" z Evropsko krščansko dediščino. Čeprav se zahod lahko pohvali z razsvetljenstvom kot obdobjem, ki je v družbene odnose prinesel marsikakšno pozitivno spremembo, pa so te značilnosti postale *per se* povezane z evropejstvom kot takim. Evrocentrizem imenujemo obnašanje, ki razglaša ostala, etnično neevropska ljudstva za barbarska, necivilizirana, manjvredna. Evropa jih presoja skozi prizmo lastnih meril in preteklosti, lastne vrednote in kontekste teh civilizacij pa prezre. Če slednje ne igra posebne vloge na drugih kontinentih, pa je na ozemlju Evrope razumevanje evropske samopodobe ključno. Napačne predstave Evropejcev so slab razlog neenakovrednega statusa Drugih.

3.1 Bipolarnost diskurza in hegemonika ideologija

...gre za razmerje med močnim in šibkim partnerjem

(Said 1996, 57).

Ugotovili smo že, da je identiteta koncept, močno povezan z "bojem" proti. Te boji se prikazujejo v obliki nekakšnih nostalgčnih hrepenenj ali utopij, katere se spretno uporablja pri upravičevanju tako notranje kot zunanje politike. Tako je bilo, tudi po besedah Balibarja (2007) ime Evrope vedno pogojeno in prepleteno s projekti "svetovljanjske" narave. Takšen primer so prijemi imperialistične hegemonije, ki so pripeljali tudi do programov, ki so svet, in ga še vedno, *ločevale* ter pričale o širitvi "civilizacije" oziroma civiliziranosti, katerih skrbnice in velike zagovornice so se počutila kolonialne sile 19. in 20. stoletja. Danes pa se se le-te prikazujejo kot "cona prosperitete" severno od Mediterana, kot "velike sile 21. stoletja", na podlagi katere se izvajajo nadaljna ločevanja o tem, kdo si zasluži in kdo ne, za vključitev v Evropo.

Tudi po besedah Toplakove so bili evropski projekti vedno "v teoriji pacifistični in večinoma je bila potreba po trajnem miru tista, ki jih je narekovala. Včasih so bili za krinko tudi imperialističnim težnjam in samo taki projekti so se v evropski zgodovini tudi uresničili. Evropska ideja se je snovala kot pacifistična – po svoji teoretskih ali deklarativnih motivih; uresničila pa se je doslej le kot imperialistična težnja po prevladi" (Toplak 2003, 147-148).

Začnimo s samim starogrškim izvorom besede "hegemonija" in z njenimi pomeni orišimo, na kaj naj bi se nanašala Evropa s svojo miselnostjo o premoči in idejo o prevladi.

Beseda hegemonija namreč izhaja iz grškega glagola "hegeomai", ki pomeni:

- 1a. Vodim, sem vodnik, sem kažipot, grem pred kom;
- 1b. Hodim naprej, korakam prvi (na čelu);
- 1c. Sem vodja, načelnik, poveljujem, zapovedujem, vladam;
2. menim, mislim

(Kurnik in Lukšič 2000, 15).

Razvidno je, da se je pomen pojma hegemonija razvijal v smeri vodenja, ki izvira iz mišljenja. Tudi pridevnik "hegemonikos" je v stari Grčiji pomenil:

1. sposobnega, da kaj začne, sposobnega za vodnika;
kasneje pa
2. sposobnega, pripravnega za vodstvo, izvedenega v vodstvu.

Grški pojem hegemonije (hegemonia) pa je pomenil:

1. vodstvo, nadpoveljstvo, poveljevanje, hegemonijo, nadvlado, najvišjo oblast;
2. prvenstvo, prvo mesto

(Kurnik in Lukšič 2000, 15).

Jasno postane, da je hegemonski diskurz spremljal širjenje evropske civilizacije že od nekdaj. Uporabljen je bil kot mehanizem civiliziranja sveta, z roko v roki z orientaliziranjem, ki retorično potrjuje tezo o zaostalnosti in nesposobnosti neevropskih narodov. S slednjim spoznanjem si Evropa, kot vesplošno nadgrajen sistem, lahko prisvoji vlogo vodnika, pokazatelja prave, liberalnejše, pravičnejše poti. Evropa postane glavni označevalec in edini kriterij. Vse kar ni evropsko je zaostalo, vse kar je zaostalo pa ima edino možnost modernizacije, ki jo lahko doseže le skozi evropeizacijo. Kje pa Evropa postavlja meje? Preprosto - kjer se konča krščanstvo, se začne islam, tam se zaprejo meje med Evropo in ostalim svetom. Podobe, ki krojijo ta "dva svetova" v očeh Evrope pa so izrazito črno-bele.

Ob izključevanju in razlikovanju se Evropa tako neprestano nanaša nase kot na heterogeno, judovsko-krščansko-grško-latinsko, razsvetljensko in humanistično, racionalistično, demokratično, ter kot zadnja desetletja neutrudno poudarja tudi - moderno⁷. Vse naštetu so nedvomno vplivi in odlike, ki so Evropo oblikovali, zaradi katerih pa je evropska civilizacija⁸ "superiorna" vsem drugim - tak je vsaj mit, ki ga Evropa goji o sebi (Toplak 2003).

Tudi Sayyid (1997, 22) piše o nekakšni zahodni ideologiji, kjer se pojavlja ekvivalenca zahoda in modernosti, razvitosti. Gre za demarkacijo med zahodom in ostalim svetom⁹;

1. Evropa je inovativna, Orient stagnira
2. Evropa je decentralizirana, Orient centraliziran
3. Evropa je geopolitično stabilna, Orient nestabilen

⁷ Potrebno je opozoriti, da zahod in modernost nista edina povezava in neločljiva entiteta, kot se prepogosto poenostavlja. Potrebna je širša percepcija modernosti, v prid dokazu, da ni le evropsko (ali pa zahodno) moderno in obratno. Prekiniti je potrebno z neposredno povezavo česar koli neevropskega z nemodernim, tradicionalističnim, zaostalim, fundamentalnim, katerih edina pot do modernosti je zahodnjaška.

⁸ Skupna "evropska kultura" naj bi bila osnova in del "zahodne civilizacije", h kateri se štejejo vsaj še ZDA, Kanada, Avstralija, Nova Zelandija kot naslednice in hibridi prvotne evropske kulturne dediščine.

⁹ Izraz je precej bolj posrečen v angleščini; "The West and the Rest".

Po pisanju Saida (1996) je (bila) vizija precej bipolarna, kot da gre za dva ločena svetova, v katerem ima vsak svojo predpisano vlogo; eden gospoduje - Zahod, drugemu je treba gospodovati - Vzhod. "Vzhod je bil za zahodnjake, (Evropejce) vedno iracionalen, fatalističen, emocionalen, statičen, za razliko od zahoda, ki je bil racionalen, razsvetljen in napreden. Zahod je bil torej norma, ki pa je bila vselej zgolj izgovor za večno zatiranje in dominacijo." Na eni strani so torej Zahodnjaki, na drugi Orientalci¹⁰. Po Saidu se torej prvi šteje za racionalnega, miroljubnega, liberalnega, logičnega, nesumničavega, zmožnega se držati *pravih* vrednot (karkoli naj bi že to pomenilo), je kreposten, zrel, "*normalen*". Orientalcu medtem ni vrojeno nič od naštetega; je iracionalen, izprijen, otročji, "drugačen" ter seksualno zatira nežnejši spol hkrati pa je sam prostaški¹¹, ima več žena ipd. (Said 1996). Prav tako je tudi oznaka "fundamentalizma" pogosta uporaba današnjih diskurzov o muslimanih, zasnovana kot popolno nasprotje tistega, kar liberalna, sekularna demokracija pooseblja danes. Upodobljena je kot "korak nazaj", gibanje, ki nasprotuje napredku, emancipaciji in prostosti, svobodi, za kar pa se Evropa bori (Zemni 2005). Fundamentalizem se pogosto enači z islamskih fundamentalizmom in prikazuje kot, da je omenjena različica *edina* možna, tega pa se lahkomišelnost posplošuje na celotno muslimansko civilizacijo. Fundamentalizem je tako smatran kot povsem nekompatibilen z zahodnim, modernim modelom organizacije¹².

Po besedah Amina (2009, 71) pa "tovrstne sodbe, ki nekemu ljudstvu ali skupini ljudstev pripisujejo bolj ali manj stalne značilnosti, ki naj bi bile pertinentne za razlago njegovega stanja in razvoja, vedno delujejo po isti površinski metodi: iz neke podrobnosti povlečejo splošne zaključke." Tudi Said piše, da je "polje poučevanja le redko tako preprosto opredeljeno, kakor trdijo njegovi najbolj privrženi in zagreti zagovorniki" (Said 1996, 70).

¹⁰ Če povzamem Saida (1981) je termin 'islam' pogosto zlorabljen in uporabljen za različne manipulacije. Pomeni prej fikcijo kot resničnost, prej ideologijo kot teološko znanost in raznolik način življenja. "Islam" namreč zaokrožuje približno 1,5 bilijona celotne populacije, milijone kvadratnih kilometrov pretežno severne Afrike in azijske celine, ducate različnih družb, držav, zgodovin, geografij in kultur. Obstaja več različnih vej islama, znotraj teh pa mnogotere prakse in kompromisi. Islam, islamska kultura torej ni homogena entiteta, prav tako to ni Zahod. Verjetno tako ni potrebno posebej razlagati zakaj tovrsten diskurz ni na mestu.

¹¹ Kot je večkrat rečeno si slednji pri tem težko pomagajo, saj je to v njihovi krvi in tako povsem neodtujljivo. Orientalec ne more biti tako nikoli, četudi asimiliran do najvišje stopnje, pravi Evropejec, saj ga bo miselnost s katero se je rodil, vedno potegovala k svojim koreninam in kulturi. V nasprotju z njim seveda, si Evropejec brez nadaljnega lahko privoščiti živeti na Vzhodu; vsak lahko kulturno stagnira, saj je iz nižjega napredoval, in tako "pozna" tisto, kar je prerasel, česar noče več početi, kaj je zanj preslabo, ne more pa vsak kar tako napredovati, saj je za to potreben čas in visoka kultura.

¹² Slovenski filozof Slavoj Žižek je mnenja, da je "poenostavljanje konflikta liberalnega Zahoda z domnevnim fundamentalizmom Bližnjega vzhoda porodilo pravi fundamentalizem – ni ga boljšega primera, kot je Afganistan, še pred nekaj desetletji strpna, moderna država z razsvetljenim kraljem na čelu, danes pa ..." (Pogledi 2011, 11. april).

Ne samo, da je takšna, dvopolna delitev povsem posplošena, evropocentrična, "sproducirana dogmatična splošnost", kot jo poimenuje Said (1996, 20), katere nevarnost je izkrivljanje konteksta, nujno potrebnega za preučevanje predmeta. Prav *nekritična* je tudi mera odgovornosti evropskega sveta do določenih delov Orienta; zanemarja perspektivo ekonomske neenakosti, ki je, posebno v nekaterih delih nekdanj koloniziranega vzhoda neposredna posledica te prisotnosti. Poudarja pa darvinistični diskurz¹³, ki je kot vemo, odskočna deska rasizmu. Nadalje, omenjena retorika je v veliki meri le reprodukcija govorništva politikov ali (kvazi) intelektualcev, ki pogosto širijo nestrpnost ne zavedajoč se historičnih razsežnosti, ki jih je ta že dosegla. To nam pokaže dvojje; boriti se je potrebno proti lahkomišelnim besedam, ki nepremišljeno širijo nestrpnost tako neposredno s svojimi lekcijami in deli (ki so pogosto vzeti izven konteksta in so uporabljeni le v namen lastne argumentacije) kot posredno preko slušateljev in reproducentov tovrstnega diskurza.

Zavedati se moramo tudi dejstva, da nam poročevalci, od katerih smo v svojih pogledih prepogosto *odvisni*, informacije podajajo v sklopu določenega ozadja v katerem delujejo. "Diskurz, ki ga podajajo tako zavisi od raznolikih kontekstov, kateri oblikujejo strukturo in determinirajo vsebino debate vključenih protagonistov," se strinja Zemni (2005). Pomemben vpliv na učinke, ki jih prinašajo reprezentacije pa imajo vsekakor tudi mediji, ki krojijo pogled na svet slehernika, posebej še v času prezaposlenosti in odsotnosti kritičnega razmišljanja ter vmestitve dvoma med srkanje vsakodnevnih informacij¹⁴. Ob neprestanem

¹³ Po drugi strani pa neoliberalistični trg, ki narekuje standarde, vpliva tudi na razvoj misli v tržno nehegemoskih okoljih; kot primer Fischer (v Sayyid 1997) poda islamizem in argumentira, da je le-ta odziv na neuspeh t.i. "naivnega liberalizma" iz 30-ih let prejšnjega stoletja in socializma "tretjega sveta" v 1960 in 1970-ih. Pojav islamizma je predstavljen kot produkt nezmožnosti posvetne elite, ki je nasledila evropske kolonialne režime, da bi zadovoljila želje in pričakovanja svojih prebivalcev. Tako pa v svetu, kjer se neenakomerni realnosti srečata, ter ob neprestanem posploševanju sicer kompleksnih realnosti, obstaja širok prostor za nadaljno indoktriniranje popolne različnosti in *nespravljalivosti* teh bipolarno imenovanih civilizacij (kot jih zasledimo v delih npr. Huntingtona upd.).

¹⁴ Tudi to je posledica postmodernega sveta; - medijski viri; radio, televizija, filmi, dokumentarne oddaje, po besedah Saida (1996, 41) namreč "tlačijo informacije v vse bolj in bolj standardizirane kalupe. Kar zadeva Orient, standardiziranje in kulturni stereotipi še okrepijo primež akademske in imaginativne demonologije "misterioznega Orienta" iz 19. stoletja." To še posebej velja ob nanašanju na Bližnji vzhod. Večina predstav, ki jo dobimo o dogajanjih na Bližnjem vzhodu izhaja iz predpostavke, da Orient žene iracionalna vera, zahod pa poganja racionalna znanost in humanizem; gre torej za bipolarizacijo kompleksnih pojavov in njihove evolucije. Muslimani so tako v večini primerov prikazani kot teroristi, ki želijo uničiti, izničiti zahodni svet, ter se strogo upirajo zahodnim, liberalnim vrednotam in idejam. Druga predstava, s katero mediji občasno postrežejo pa je osredotočena na arabske bogataše, šejke, ki si želijo zahodni svet podrediti, ga kupiti, saj premorejo enormne količine denarja in moči. V vsakem primeru, so torej reprezentirani na način, da nam predstavljajo grožnjo in vzbujajo občutke strahu. Po Van Dijkju so množični mediji tisti, "ki največ prispevajo k (re)produkciji rasizma in nestrpnosti do različnih etničnih skupin, tudi muslimanov" (Van Dijk 1991, 68). Tudi nizozemski poročevalec, ki v svojem delu o poročanju iz Bližnjega vzhoda piše o mnogih neresnicah (predvsem zamolčanju nekaterih informacij, ki bi okrnile moč argument poročevalca) svari, naj ne bomo več sveto prepričani, da je vse, kar vidimo, slišimo in preberemo, čista in objektivna informacija. Pri svojem delu so novinarji in drugi poročevalci stalno obremenjeni z zahtevami šefov z Zahoda, ki pričakujejo udarne zgodbe, naperjene proti arabskemu

negativnem portretiranju islama v medijih in ogroženostjo pred islamskimi napadi ob vsakem novem napadu ali incientu, publiki občutek, da islam popolnoma razumejo. Po besedah Jevtića (1989, 298) nam

mediji pogosto vsiljujejo občutek, da je islam prežet z nasiljem, da so muslimani goreči verniki, ki nerazumno sledijo zakonom Korana, ta je tudi osnova za pravno ureditev njihove družbe. Mediji značilnosti in dejanja skupine skrajnežev ali posamezne skrajneže posplošujejo na celotni islam in vse muslimane. Večina muslimanov ne le, da ne sprejema radikalnega tolmačenja islama, ampak tudi nasprotuje njegovim protagonistom. Za večino muslimanov je osvajalni džihad le stvar zgodovine (Jevtić 1989, 298).

Le malo ljudi se pravzaprav zaveda, da so tovrstni prikazi vse prej kot ne-čustveno zastavljeni projekti objektivnega materiala¹⁵.

Zakaj se pravzaprav to dogaja? Kaj je v globokem ozadju tovrstnega izključevanja? Balibar (2007, 40) piše o razpršenem nasilju, ki ga najbolj spoznavamo kot političnega, in je last identifikacijskega procesa, ki ga nadzira nacionalna in religijska hegemonija. Nanaša se na problem multikulturalnosti, ki se še posebej iluminira v zadnjem času; problem izhaja iz dejstva, da določena jezikovna, verska, geografska ali zgodovinska identiteta uradno ne velja za eno izmed "legitimnih mediacij" sekundarne nacionalne identitete (ali pa je drugim neenakovredna). Tako npr. v postkolonialnih zahodnoevropskih državah, piše Balibar, muslimanske religije ne sprejemajo brez konfliktov kot eno izmed verskih mediacij nacionalne identitete. Naslednji problem, ki pa prav tako ni zanemarljiv, pa je nepopolnost dekolonizacije (v nekaterih državah bolj kot v drugih¹⁶). Ta namreč ni bila pospremljena s kolektivnim ozaveščanjem o delitvi sveta, saj bi to pomenilo analizo dejstva, da so bile "civilizatorke" prej nosilke barbarstva (Balibar 2007).

ljudstvu. Glede na vse to zares ni čudno, da se zdi, da obstajajo fundamentalne razlike med Zahodom in Vzhodom. (Luyendijk 2010)

¹⁵ Muslimanska skupnost je slabo predstavljena tudi v filmih, katerih glavni antagonisti so večkrat prikazani kot teroristi ali pa v lastnem okolju popolnoma zaviti ugonablajo ženske, seveda v povsem neciviliziranem in barbarskem delu sveta, medijih, ki skrbno izbirajo informacije za obtok v javnost in hkrati njegovo reprezentacijo občinstvu, kot literaturi najbolj spoštovanih evropskih mislecev in intelektualcev novega veka. Za to tematiko posebej priporočam ogled dokumentarnega filma 'Reel Bad Arabs', ki dokumentira prikaz Arabcev v, predvsem Hollywoodsko produciranih filmih, kot kulturno zaostale beduine razbojnice, podložne device podrejene zloveščim šejkom, oboroženimi teroristi ipd. Film ponuja vpogled v izvor stereotipiziranja.

¹⁶ Ravno Francija je precej reprezentativen primer na tem področju; danes se navzven kaže kot sekularna in demokratična, hkrati pa vedno pogosteje sprejema najbolj nestrpne zakone in pravila. O francoski nestrpnosti do nošenja hidžaba, malo kasneje.

S črtanjem meja si je Evropa tako zajezila prostor delovanja, se ločila od drugih delov sveta in na podlagi tega začela ustvarjati svoj "jaz". Ob teh, s prostim očesom nevidnih mejah, ki jih je ustvarila sama in obstajajo le v domišljijah človeškega uma, se je začelo Veliko Razlikovanje. Strah pred vpadniki, ki bi lahko zamajali evropsko stabilnost, avtonomnost, način življenja, so bili torej povezovalni faktorji. Tudi Debeljak (2009, 53-54) na podoben način opisuje veličavske blodnje evropskega kontinenta in pravi, da je

prav z vidika ogromnega manipulativnega potenciala, ki ga ima politično upravljanje z množičnim strahom, mogoče tudi lažje razumeti, da je bolj enostavno spremeniti fizične kot mentalne meje. Strah pred barbari na drugi strani meje je v različnih zgodovinskih obdobjih uspel začasno poenotiti raznovrstne koalicije moči in interesov, to pa tako, da je tradicionalni (tj. Zahodni) Evropi zagotavljal podlago za spoznavno prevzetnost in etično pristranost, v kateri je lastno držo vselej doživljala kot večvredno (Debeljak 2009, 53-54).

3.2 Ideologija in mit evrocentrizma

Tovrstna dominantnost Zahoda je iznašla nekakšno ideologijo "večnega Zahoda," ki je že od nekdaj edinstven. Ta arbitrarna in mitska konstrukcija, katerega figura nasprotij je bistvo evrocentrizma, je posledično narekovala prav tako umetno konstrukcijo Drugih (Vzhoda) na prav tako mitskih temeljih, ki so za potrjevanje prevlade potrebni. Takšne namere in politična agenda pa so skrite za primerno retoriko, ki bo kakršnim koli podvigom dajala zagon, pridih nujnosti za višje dobro, mir, varnost. Tradicionalistični orientalisti, kot jih poimenuje Said (1996, 67) si tako domišljajo, da "razlike med kulturami, prvič, ustvarjajo bojno črto, ki jih ločuje, in, drugič, pozivajo Zahod, naj nadzoruje, obvladuje in tudi drugače vlada (s superiornim znanjem in prilagodljivo silo) Drugemu."

Slogan evro- ali evropo-centrizma je po Aminu (2009): "posnemajte Zahod, najboljši izmed vseh svetov." Evrocentrizen je eden izmed kulturalizmov, ki predpostavlja obstoj kulturnih stalnic. Ne zanima ga odkrivanje morebitnih splošnih zakonitosti človeškega razvoja, pogojenih z gospodarskim statusom, hkrati pa se prikazuje kot univerzalističen, saj trdi da je posnemanje zahodnega modela *edina* možna rešitev za izzive našega časa, vsesplošni večji napredek ipd. Evrocentrizen se je razvijal zadnjih nekaj stoletij, svoj razcvet pa je doživel v renesansi. Ta je prinesla svežino v razmišljanju, humanizem, večji poudarek na individualnosti in človekove pravice. Svet Evrope je v teh časih doživljal svoj preporod. Danes predstavlja več kot le predsodke in zablode o nepoznanih ljudstvih in kulturah.

Evrocentrizem tako deluje kot nekakšna *ideologija* modernega kapitalističnega sistema Evrope.

Evrocentrična kulturalistična konstrukcija zagovarja dobro znani "zahodni" potek zgodovine – od stare Grčije, Rima do fevdalne in postopoma kapitalistične krščanske Evrope. Za to konstrukcijo ter njeno antitezo je tako značilno naslednje:

1. staro Grčijo iztrga okolju, v katerem se je v resnici razvijala - Vzhodu in helenizem povsem arbitrarno priključi evropskosti;
2. ne uspe se otresti rasistične razsežnosti temeljev, na katerih naj bi bila zgrajena ta evropska kulturna enotnost;
3. poudarja krščanstvo, ki je bilo prav tako arbitrarno vključeno v evropskost in interpretirano kot glavni dejavnik stalnosti evropske kulturne enotnosti;¹⁷
4. predvsem Bližnji vzhod, vendar pa tudi ostale, popolnoma simetrično zgradi na temeljih, ki so deloma rasistični, deloma pa slonijo na ideji, po kateri so religije nespremenljive
(Amin 2009, 66).

Evrocentrizem, ki ga kroji deloma samozanikanje, tako črpa iz zaloge zgoraj omenjenih elementov. V skladu s potrebami in interesi trenutne ideologije, nekatere zavrže, druge pa obdrži. Tovrstna praksa se je kazala tovrstna praksa tudi skozi zgodovino; evropska buržoazija je bila (na primer) v določenem obdobju izredno nezaupljiva do krščanstva in zato podpihovala mit o Grčiji.

Ravno slednji, mit o Grčiji, je močno pripomogel k rojstvu evrocentrizma in nadaljnega občutka lastnega "pol-božansva." Amin (2009, 67) trdi, da gre v bistvu za "čustven argument, ki so ga (Evropejci) umetno skonstruirali, da bi se izognili vprašanju, zakaj se je kapitalizem (kot stopnja, kjer je v največji meri omogočena demokracija in človekove pravice, v nasprotju s totalitarizmom, socializmom ipd.) najprej razvil prav v Evropi, in ga zamenjali z idejo, da je bila Evropa ravno zaradi *grške* dediščine nagnjena k racionalnosti." Nasprotno od matere racionalne filozofije, pa naj tako Vzhod nikoli ne bi presegel metafizike. Zgodovinski pregledi tako, v šolskih učbenikih, atlasih sveta in drugih geografsko-zgodovinsko-filozofskih gradivih, močno poudarjajo razvoj evropske misli, začeni z grško, kjer so se prepletale filozofije odprtih misli, brez kakršne koli omejitve religije. Ob vsem tem ne zasledimo prav

¹⁷ Ta je v skladu z neznanstveno, *idealistično* vizijo verskih pojavov. To je vizija s katero religija potrjuje samo sebe, način na katerega se vidi.

dosti omembe Vzhoda, zato se predpostavlja, "da k helenistični misli ni prispeval ničesar" (Amin 2009, 67).

Takšno mišljenje tako predpostavlja, da obstaja hierarhičnost kultur, ki se merijo po kriterijih, ki vzemajo v obzir humanizem, pravičnost, enakopravnost, svobodo, individualnost in podobno. Posledično postane kriterij kompleksa večvrednosti tudi modernost, tehnološki napredki, komunikacijske in transportacijske povezave, zbira informacij iz celega sveta in tako možnost uvida celotne slike sveta, in tega kako ta deluje. Ker se torej predvideva, da je z vsemi temi predispozicijami človek bolj svoboden, bolj osveščen, pošten, uglašen in osvobojen verskih predsodkov, tako lažje precenjuje svoje življenje in ima možnost, tako materialne kot umske izbire. Medtem ko (npr.) ženske na vzhodu še vedno živijo v podjarmljenosti moške avtoritete, trpijo pod represijo in so *primorane* k nošenju naglavnih rut, se "naše" ženske lahko poljubno oblačijo (in slačijo). Hitro si Evropejec zato lahko domišlja, da svoje "svobode" lahko tudi *vsili* Drugemu (seveda vse za njegovo dobro). Liberalizem, ki temelji na individualizmu in podpira svobodo, si lasti pravico, da svobodo drugemu odvzame in jo zamenja za svojo, saj je, očitno, svoboda prvega na višji ravni kot svoboda drugega. Eurocentrizem temelji na hierarhizaciji kultur, ter vseh tistih vrednot na katerih temelji sama. Sklep tega je lahko le, da te vrednote v resnici sploh ne obstajajo (liberalizem je nedeljiv, ali obstaja ali pa ne).

Tako Evropa ni samo svet materialnega bogastva. Je tudi "svet zmagoslavja znanstvenega duha, racionalnosti in praktične učinkovitosti, svet strpnosti, pluralnosti mnenj, svet spoštovanja človekovih pravic in demokracije, svet truda za enakost in svet družbene pravičnosti. Je najboljši do zdaj znani svet" (Amin 2009, 79). Ta predpostavka je še naprej podkrepljena, saj pravi, da drugi svetovi kakršen je Vzhod, na zgoraj naštetih področjih ne morejo ponuditi nič novega, nič *boljšega*. Prav nasprotno, ti svetovi lahko napredujejo le, če posnemajo Zahod.

Prav takšni so bili tudi razlogi za uveljavitev ukinitve nošenja hidžaba muslimanskih žensk, ki so v Franciji in Belgiji že prišli v fazo izvajanja. Z naslednjim delom želim tako, na nedavnem in še vedno aktualnem primeru pokazati, na kakšen način se kaže eurocentrizem v svoji najboljši luči in kako poteka izključevanje globoke zakoreninjenosti evropskega Drugega s prepričanjem, da gre v bistvu za visoko stopnjo tolerance, pravičnosti, enakopravnosti in liberalizacije (v tem primeru ženske). Gre torej za evropeizacijo, ki po Aminu (2009, 79) pomeni "prevzemanje superiornega modela" in tako deluje kot nujna zakonitost, ki zatirana

ljudstva rešuje usodne letargije. Kot piše Amin tako ljudstvom, ki se jim obeta okcidentalizacija ostaja izbira: "ali bodo sprejela evropeizacijo in ponotranjila njene zahteve ali pa jo bodo zavrnili in se tako podala v slepo ulico, ki jih bo neizogibno pripeljala v propad" (2009, 79).

4 Primer prepovedi hidžaba

Številni Evropejci so mnenja, da ima prepoved naglavnih rut muslimanskih žensk, znanim tudi kot hidžab,¹⁸ učinek *varovanja* ženskih pravic in ohranjanja koncepta sekularne družbe¹⁹. To lahko razlagamo tudi z nasprotne strani; vidimo jih lahko kot napad na osnovne posameznikove pravice in kot tak primer skrajnosti oz. fundamentalizma in evrocentrizma. Zdi se, da Evropa stremi k temu, da bi njen model družbenega razvoja postal univerzalen, saj predstavlja "višjo razvojno stopnjo civilizacije", svobodno vseh predodkov in kulturnih omejitev. V najjasnejši luči se to pokaže pri vprašanjih, ki se dotikajo muslimanske skupnosti. Te naj bi s prihodom na evropska tla lahko (oziroma morali) zaživeti duha svobodno in neodvisno življenje, kar pa je dosegljivo le s pravili, kot jih poznamo v Evropi. Se Evropa ne zaveda, da je najbolj iskreno priznanje enakosti *dopuščanje razlik*? Ideja evropske identitete po Asadu "ne zadeva zgolj preoblikovanja pravnih pravic in obveznosti (...), temveč se nanaša na *izključevanje* in željo po tem, da izključeni prepoznajo kaj je vključeno. Diskurz o evropski identiteti je v svojem bistvu *simptom tesnobe* o ne-Evropejcih" (Asad v Pagden 2002, 211).

Ideja, da je vsaka ženska, ki nosi naglavno pokrivalo zatirana, pasivna žrtev družine ali moža ali pa da je njeno sporočilo najmanj proti-zahodno, je napačna in bazira predvsem na evropskem dojemanju pravic in načel. Ženske, ki hidžab prakticirajo potrjujejo, da je njihova odločitev predvsem potrditev lastne muslimanske identitete, v kateri so bile vzgojene in zato predstavlja vir samozavesti. Še posebno to postane pomembno v kulturi, ki tega ne pozna, saj

¹⁸ Beseda hidžab (hijab) izhaja iz arabske besede za tančico in se uporablja za opis rute, ki jo nosijo muslimanske ženske. Ti šali, ki po mnenju mnogih muslimanov predstavljajo simbol tako vere kot ženskosti, se pojavljajo v različnih oblikah in barvah. Tip, ki ga najpogosteje vidimo na zahodu, je kvadratni šal, ki zajema glavo in vrat, vendar pušča obraz odkrit. Nikab (Niqaab), je tančica za obraz, ki pušča območje okoli oči odprto, vendar se lahko nosit tudi z ločeno tančico za oči. Ta se nosi z dodatno ruto. Burka najbolj pokriva od vseh islamskih tančic. Zajema celoten obraz in telo, pušča le mrežico za pogled. Al-Amira je dvodelna tančica. Sestavljena je iz tesnega traku, ki se nosi na glavi in prekriva lase do čela in je običajno izdelan iz bombaža ali poliestra. Drugi del pa je cevi podoben šal. Shayla je dolg, pravokoten šal, priljubljen predvsem na območju Perzijskega zaliva. To je zaviti šal okoli glave in zvezan ali spet skupaj v mestu ob ramenih. Khimar je dolg, podoben ogrinjalu, ki visi navzdol tik do pasu. Zajema lase, vrat in ramena v celoti, vendar pušča obraz odkrit. Chador, ki ga nosijo številne iranske ženske, ko zapustijo hišo, je plašč, pokrivajoč celotno telo. Tega pogosto spremlja manjši hidžab pod njim.

¹⁹ Doslej sta takšno prepoved sprejeli Francija in Belgija, Italija pa je v fazi začetnih pogovorih o podobnem ukrepanju.

gre v tem primeru za potrjevanje *njihove* (muslimanske identitete) od Drugih (Evropejcev). Gre za lastno odločitev, kjer v nekaterih primerih starši ali možje teh žensk temu celo nasprotujejo. Po mojem mnenju torej hidžab postane problematičen, ko postane družba netolerantna, saj se počuti vrednotno ogroženo. Prepoved naglavne rute nosi sporočilo, da muslimanka ne pripada prevladujoči družbi. To pa še zdaleč ne spodbuja občutkov pripadanja, ki kuje dobre multikulturne odnose, za katere naj bi si prizadevala. Prav nasprotno; takšne prepovedi so le zastrta preobleka za pokroviteljstvo in rasizem. V bistvu ne gre za emancipacijo ženske, če naj ta temelji na lastnih odločitvah, prav tako pa ne spodbuja kohezije in spoštovanja; spodbuja strah. Islamofobija, kot vse ostale, izvira iz strahu, nevednosti in ne-sprejemanja raznolikosti (Ramberg 2004, 26).

Nošenje oz. njeno prepoved, lahko torej vedno zagovarjamo z dveh zornih kotov. Tako kot nekatere ženske čutijo svobodo v tem, da se čim bolj odkrijejo, to druge vidijo kot zatiranje, nesvobodno odločanje. Tako kot zahod vidi vzhodne ženske, ki nosijo hidžab le kot predmet v rokah moških, je argument vzhodnega sveta lahko, da zahod vidi ideal ženskega telesa, ki je čim vitkejši in čim bolj odkrit²⁰, vzhod pa jih nasprotno "zakriva" pred moškim voajerizmom. Tako kot lahko zahod vidi vzhod kot zatiralski in nazadnjaški, lahko vidi vzhod zahod kot nemoralnega. Logika potuje v obe smeri. Sayyid pravi, da "*logika zdrave pameti vedno temelji na določeni kulturni dediščini*" (Sayyid 1997, 15). Kakorkoli, odločitev o prepovedi je povsem navzkriž s sporočilom, ki ga Francija in Belgija poskušata predati muslimanski manjšini; tisto, o enakopravnosti, svobodi in racionanosti.

Ženska emancipacija se je zgodila, ko je bil diskurz enakosti internaliziran, posvojen. Ko pa je le-ta odpravljen, se ljudje odzovejo s hiper-obrambo²¹. V čem je smisel zakonske prepovedi nošenja burk, če to nosilkam pomeni velik del njihove identitete (nošenje rute namreč izraža skromnost ter želi pozornost od žensk odvrti stran od fizične konstitucije) in dobrega počutja? Ali lahko temu rečemo multikulturalizem, če le-ta sprejema zgolj evropsko obnašanje, norme in vrednote? Prepoved burk potemtakem ni bila prav nič drugega kot boljše počutje Evropejk in Evropejcev, ki trdijo, da se ob zakritih obrazih počutijo nelagodno in celo ogroženo. Kljub dejstvu, da je zatiranje ponavadi storjeno v imenu verskih vrednot, skupine

²⁰ S tem mislimo trende, ki indirektno, preko reklamiranj, lepotnih tekmovanj, televizijskih šovov, filmskih reprezentacij ženske ipd., povezujejo našete lastnosti z dobrim, spoštovanim, *zaželjenim*, in uokvirjajo kako naj ženska izgleda, da bo "uspešna in zadovoljna". Tako imenovano odkrivanje zahodnih ženskih teles (kratka krilca, razporki in dekoltéji) je tako v očeh vzhoda namenjen predvsem moški publiki.

²¹ Po besedah bangladeške kritičarke prepovedi burk, zakonska prepoved "muslimanskih žensk ne bo prepričala v to naj nosijo majice brez rokavov in bodo tako nemudoma postale bolj francoske". V resnici bi to lahko imelo ravno nasprotni učinek, postavitve muslimanske manjšine na obrobje, izven pričakovanih, normalnih, konvencionalnih obnašanj. Slednje jih bolj potiska proti ideji, naj postanejo bolj ekstremni v svojih prepričanjih. Take prepovedi, opozarjajo strokovnjaki, lahko razplamenijo tudi nov val rasizma proti muslimanom.

za človekove pravice opozarjajo, da bi prepoved zaznamovala muslimansko manjšino in tvegala uničenje verske svobode. Borke za pravice žensk prav tako zavzemajo stališče, da je tovrstna prepoved kršitev pravic žensk. Trdijo, da je temeljna pravica žensk, da se oblečejo tako kot želijo, kratko krilce ali hidžab, kar bi moralo ostati lastna izbira.

Vsak človek ima pravico do lastnih interpretacij, lastnih identifikacij do percepcije sveta in svoje vloge v njem. Cenimo in borimo se za družbo, ki spodbuja svobodo (torej tudi svobodo do nošenja naglavnih rut?), zato je pokroviteljsko in celo mačistično, da se ta pravica ženskam odvzame. Prav tako je v nasprotju z naštetimi načeli reči, da je ženska sprejemljiva in spoštovanja vredna (ima svobodno voljo) le, če se oblači po naših merilih in zahtevah. Zato nimamo pravice vsiljevanja lastnega mnenja in kulturnih interpretacij na druge, vsaj ne po načelih multikulturalizma in liberalizma, na katerega sklicujemo, ko nam to koristi. Prav ironično je namreč dejstvo, da muslimanske ženske ob nošenju naglavnih rut vidimo kot zatirane in brez možnosti lastnega odločanja, medtem ko sami pravimo, da je potrebno *zakonsko preprečiti* nošenje hidžaba. S tem ko sami vsilimo le eno od interpretacij in tako zanikamo oz. preprečimo svobodo, postanemo to, kar preziramo. Je na ta način tudi *nemuslimanska* ženska kaj bolj svobodna? Pomeni po takšni logiki liberalizem predvidevanje enega, da nestrinjanje drugega z njegovimi (političnimi) rešitvami to, da slednjemu ni mar za ljudi, katerim prvi želi pomagati? Kaj potem pomeni fundamentalizem, katerega se pogosto naslavlja orientalistično in krči na "islamski fundamentalizem"? Sayyid pravi, da če fundamentalizem pomeni, da nečesa ne priznavamo oziroma, da priznavamo le svojo resnico in verovanja, potem fundamentalizem ni le zadeva tistih, ki se jih označuje kot fundamentaliste. Lastninjenje pravice postane pogosta praksa prav tistih, ki najbolj kažejo s prstom (Sayyid 1997, 13). Prav tako se koncept fundamentalizma ne zanaša na svoje notranje skladnosti, vendar temelji rajši na "skupnih" predpostavkah o vlogi politike, resnice in vere (Sayyid 1997).

Sayyid v svojem delu *Fundamentalni strah*²² prav tako piše o tem, da bi se lahko trdilo (kar je pogosto nanašanje v opravičevanju opustitve le-te), da uvedba konca tančice ni enaka, kot je uveljavljanje (ali prisila) *nošenja* le-te. Prva odločitev namreč konotira "osvobajanje" in ne izvaja nadzora, je njena *opustitev*; slednja pa je, nasprotno, omejujoča in se tako lahko šteje kot *izvrševanje nadzora*. Vendar pa, po kakšni logiki lahko prisilno odstranitev tančice štejemo za osvobajajoče, uveljavitev nje pa obravnavamo kot oviro? Le s predpostavko o

²² A Fundamental Fear; Eurocentrism and the Emergence of Islamism.

"naravni " ženski subjektivnosti je mogoče nekritično izenačiti "pokrivanje"²³ z omejevanjem ("pokrivanje" kot naravna kršitev te naravne" subjektivnosti").

Posledica predpostavke, da obstaja t.i. naravna ženska je, da se druge ženske, ki se ne ujemajo s temi (postavljenimi) ideali, ne osmišljajo kot naravne; so tako manj "bistvene", nepopolne. Bistvena ženska ima lastnosti, ki so izločene iz posameznih zgodovinskih/kulturnih formacij: govori določen jezik, je specifično hrano, troši na posebne načine, itd. Njen status t.i. bistvenosti ima tako učinek pretvarjanja svojih posebnosti v univerzalije; njen posebni način biti postane biti vsake ženske. Posledica tega je, da ženske, ki ne delijo bistvenih ženskih partikularnosti, postanejo manj ženske. Tako tudi feministke npr., ki ne upoštevajo heterogenosti žensk, končajo podpisane pod kulturno in rasno hierarhijo.

Ob domnevi, da obstaja bistvena ženska, je potrebno sprejeti, da se izvaja nadzor nad žensko in njenim telesom, ne glede na to, ali gre za prisilo pokrivanja ali odkrivanja. Nadzor je stvar ohranjanja in proizvodnje subjektov. Če je za fundamentalizem značilna želja izvajanja nadzora nad ženskami, ne bi smelo biti nobene razlike med moderno Turčijo, ali Francijo, ki prepovedujeta pokrivanje v javnosti ter Savdske Arabije, ki preprečuje, da bi se ženske v javnosti odkrile. Nadzor nad ženskami ni le stvar muslimanskih družb, ki to obravnavajo kot zadevo političnega pomena, prav tako pa ni samo funkcija posebne vrste političnih gibanj; to dejstvo je namreč mogoče najti v režimih raznolikih narav in ideologij kot so nacistični, komunistični, fašistični kot v najbolj liberalnih Severnoatlantskih plutokracijah. Nadzor telesa je tisto, kar vlade skušajo imeti v oblasti (Sayyid 1997).

Razlog za izključevanje francoskih in belgijskih organov, ki prepovedujejo naglavne rute ne temelji na tem, da organi izvajajo kontrolo nad muslimanskimi ženskami. Temeljijo na predhodni oceni o tem, kako fundamentalizem izgleda. V Evropi torej ta poseblja zatirano zastrto muslimansko žensko, ki pa je povsem v nasprotju selektivnega sekularizma Pete republike, na katerega naprednost in transcendenost je Evropa tako ponosna. Vendar pa je, kar zagovarja tudi Bielefeldt (2000), konec koncev najboljša obramba sekularne države (ali supradržave kakršna je EU), resnična in odkrita obramba svobode vere.

²³ V angleščini "veiling".

5 Konec?

Lahko bi zaokrožili, da Evropo povezujejo krščanstvo, renesansa, reformacija, razsvetljenstvo. Med obdobjem hladne vojne je bila Evropa antisovjetska, antisocialistična tvorba. Danes pa se spet vse bolj krepi nostalgčna ideja o evropejstvu kot zavezništvu zoper muslimanski svet; Evropa in EU se pogosto utemeljujeta najmanj s proti-balkanstvom (tj., če so v "igri" le države Evrope). Kot smo ugotovili, je evropski Drugi največji rival krščanstva; islam. Prek njega se Evropa identificira, saj je bil skozi zgodovino neposredno vpet v dogajanje in tako vplival na idejo, kaj Evropa pravzaprav pomeni. Samo po sebi, kot rečeno identificiranje preko Drugega ni ne nenavadno ne škodoželjno; vsekakor pa velja neizogibna ideja o premoči. Vse to so razlogi, da Evropa izključuje rastočo muslimansko skupnost.

Evropski Drugi ostaja to le na ravni folklore; nezavedni Drugi pa ostaja prikrajšan za lastno identiteto. Evropa namreč zlahka tolerira in celo uživa v maroški, turški, bengalski kuhinji ali pleše na tako imenovano "svetovno glasbo". Vendar pa, ko resnični Drugi zaprosi za svoje temeljne pravice, tudi tiste, pod katere se Evropa poskuša podpisati kot edina, ki jih je razvila in jih *upoštevata*, je razmerje med Nami in Njimi hitro porušeno. Drugi je hitro označen za fundamentalista, še posebej če je povezan z islamom, četudi le zgodovinsko-geografsko. Sprejemanje drugačnosti in toleranca še naprej obstaja v benigni, površinski obliki, ki počasi drsi proti represivni toleranci. Ta uradno sicer sprejema drugačnost, je odprta in multikulturalna, vendar pa je tako le dokler se ne pojavijo resnične potrebe in zahteve Drugega.

V nalogi smo tako poskusili kar se da jasno pokazati, na kakšen način in kakšne mehanizme Evropa izbira za to izključevanje. Ugotovili smo, da orientalistični diskurz poteka na različnih ravneh, različno direktno. Vendar pa smo želeli z delom doseči še nekaj; ob naštevanju orientaliziranj smo želeli prikazati, da so koncepti, za katere naj bi si prizadevala Evropa, Evropska unija, tj. enotnost, enakovrednost, multikulturalizem, liberalnost ipd. pravzaprav le prazne besede obljub lažnih aspiracij in se le navzven kažejo kot razumevajoče in odprte. V realnosti pa so odzivi današnjih evropskih držav na vse večjo muslimansko precej drugačni; politike le-teh temeljijo na barvitih opravičevanjih lastnih vrednot, ki naj bi bile ob prisotnosti "islama" močno ogrožene. Prav o zlorabi koncepta multikulturalizma govori tudi Touraine (v Zemni 2005); multikulturalizem, pravi, mora biti primerno definiran, če se želimo iskreno boriti za pluralistično Evropo. Multikulturalna družba namreč ne more obstajati brez zatekanja k principom, ki omogoča komunikacijo med družbeno in kulturno različnimi skupinami. Prav tako multikulturalna družba ne more obstajati, če so vsi naštetih principi, ki le-to odlikujejo, le ena izmed nadaljnjih mehanizmov apliciranja hegemonije dominantne skupine.

Pokazali smo, da je velik del evropske ideje povezan z idejo evrocentrizma, ki pogled na politiko, globalnost in kulturo, središči skozi prizmo ene, evropske kulture in njenih standardov. To za seboj, že s procesom identifikacije, v še večji meri pa z ekonomsko premočjo, potegne hegemonistični in imperialistični diskurz. Ta svet ločuje na dva pola kar pa binarni retoriki pušča prostor za ekspanzijo in kulturni imperializem. Takšno ekskluzivistično pojmovanje kulture dojema le-to kot eno ali drugo dimenzijo; imeti kulturo ali ne imeti kulture; civilizirana kultura proti barbarski. V imenu takšne logike se izvaja hegemonija nad državami v razvoju, nad nacijami, ki so bile podjarmljene tudi v preteklosti in so tako ekonomsko odvisne od zahodnih sil, ki pa so si lasten dobiček in razcvet pridobile prav na račun teh držav. Tudi v primeru, ko ne prihaja do neposrednih imperialističnih teženj, je očitno zahodnocentrično pojmovanje "pravilnosti"; zahod samega sebe jemlje kot središče vsega pravilnega, dobrega, koristnega²⁴.

Ravno z orisom orientaliziranja in razlogov za njim, skozi predstavitev evropske identitete in razkritja nekaterih temeljnih karakteristik "evropejstva", smo želeli prikazati še en pomemben spekter naloge; *pomen* resničnega liberalizma, tistega, na katerem je zrasla moderna evropska ideja. Brez dvoma se mnogo Evropejcev identificira z liberalizmom, vendar pa je ta pogosto le "vrojen z evropejstvom", kjer je krog z evrocentrizmom sklenjen. Liberalizem postane vključen v *biti* Evropejca.

Dalje, problem z liberalizmom je tudi naslednji; smatra se ga kot stopnjo, kjer je svoboda največji ideal. Posledično postane le čas in prostor v katerem so vsi svobodni, predispozicija možnosti izpolnitve samega sebe v najboljši obliki, ki jo ta lahko doseže. Na ta način se lahko razvije vedno bolj napredna civilizacija, ki je očitni ultimativni cilj h kateremu stremi človeštvo *per se*. Vendar pa liberalizem *ne* predpostavlja, da so ideje, ki jih sami smatramo kot napredek in razvoj, to tudi v resnici. Po logičnem sklepanju, ima torej lahko sto ljudi, sto različnih mnenj. V tem momentu pa pogosto pride do trenj; ker je liberalistična ideja zrasla v Evropi, je ta danes postala samoumevna, nekakšna definicija sodobne Evrope²⁵. Liberalizem in demokracija sta postala nekakšna predpostavka, temelj, o katerih se ni potrebno več spraševati, katerih ni potrebno več izzivati. Ravno na tej točki, pa pride do ironičnega preobrata; kdor koli se z evropskimi liberalno-demokratskimi idejami, ki v obzir jemljejo

²⁴ Če za primer vzamemo nedavne revolucije, ki ponekod še vedno trajajo, na Bližnjem vzhodu in v severi Afriki, je zahodni pogled, preko medijev, konferenc, ponujene pomoči ipd. zavzemal stališče, da je edina in najboljša priložnost k razvoju in modernosti tista, ki jo poznamo na zahodu; sekularna demokracija. To ne pričča le o nevednosti zahoda o nezahodnih državah in kompleksnosti le-teh, v katerih potekajo med seboj različne revolucije in vstaje, temveč tudi o nezmožnosti *lastne* refleksije zahodnega sveta o svojem položaju in sistemu.

²⁵ Tu imamo v mislih splošno politiko, ne le liberalnega političnega dela, "levice". Ultimativno se Evropa smatra kot liberalnejša od vsakršne muslimanske reprezentacije.

človekove pravice, ne strinja, je avtomatično klasificiran kot neliberalen, fundamentalen, retrograden, tradicionalističen²⁶.

Liberalnost je tako zelo pomembna vrednota, v teoriji pridobljena že v 18. stoletju. Vendar pa imamo še vedno velike težave pri aplikaciji v praktičnih zadevah. Pogosto najdemo tisoč in en razlog zakaj liberalizma ne gre zagovarjati, ponavadi je razlog hierhizacija vrednot. Vendar pa liberalno obravnavanje svobode posameznika

predstavlja vodilno načelo pri iskanju družbenega ravnotežja na negotovi plovbi skozi čeri sodobne migracijske politike, sožitja različnih skupnosti in odnosa do "tujega", "drugega" in "različnega". Brez liberalnega zornega kota ostanemo slepi za to, kako zelo nujno za smiselno skupno življenje v moderni evropski državi je spoštovanje človekovih pravic. Če pogledamo skozi takšna očala, bomo bržkone nekoliko lažje razumeli vztrajanje moderne odprte družbe, da mora vsaka posebna skupnost (priseljenska, verska, kulturna) svojim članom zagotavljati možnosti za kritiko, protest in izstop. Se pravi, da mora sleherni posamezni član imeti možnost in pravico do predlogov za izboljšanje stanja v skupnosti, hkrati pa mora imeti možnost, da se posloviti od članstva, če skupnost krni njegovo ali (mnogo pogosteje) njeno svobodo in dostojanstvo (Debeljak 2009, 71-72).

Se ne zavzema liberalizem prav za svobodo odločitev in mišljenja vsakega individuma? Debeljak se strinja, da je pomemben zagovor tistih razsvetljenskih minimumov strpnosti, ki ne pričakujejo strinjanja z vsem, kar je izrečeno ali upodobljeno. Pomembno je dopuščanje razlik, razhajanj v izraženih stališčih, kar je prvi *pogoj* demokratične debate. "Prav mera", piše Debeljak, "do katere se spori med različnimi individualnimi pogledi na svet načeloma razrešujejo brez zatekanja k nasilju, pomeni hkrati tudi že mero za demokratično razvitost neke družbe" (Debeljak, 66).

V primeru, da želimo živeti v skupnosti, za katero si prizadevamo, se moramo vsi zavedati senzibilnosti drugih. Šele to je recept resničnega liberalizma in multikulturalizma. Kot pravi Balibar (2004, 69) je treba tako "znova je tako treba oživiti idejo 'skupnosti državljanov', tako da bo nastajala s sodelovanjem vseh, ki so v družbenem prostoru navzoči in aktivni."

²⁶ Katerega konotacija je v zadnjem času postala še posebej slabšalna.

6 Literatura

- Amin, Samir. 2009. *Evrocentrizem. Kritika neke ideologije*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Archick, Kristin, Francis Miko, Steven Woehrel and Paul Gellis. 2005. *Muslims in Europe: Integration Policies in Selected Countries*. Congressional Research Service: The Library of Congress.
- Asad, Talal. 2002. Muslims and European Identity: Can Europe Represent Islam? V *The Idea of Europe. From Antiquity to the European Union*, ur. Anthony Pagden, 209-227. Cambridge: Cambridge University Press.
- Balibar, Etienne. 2007. *Mi, državljani Evrope? Meje, država, ljudstvo*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Boer, Pim den. 2002. *The history of the idea of Europe*. New York: Routledge.
- Cardini, Franco. 2003. *Evropa in islam*. Ljubljana: Založba.
- Debeljak, Aleš. 2009. Evropa, islam in moderna paradigma. *Raziskave in razprave* 2 (2): 51-72.
- Hay, Denys. 1995. *Evropa, rojstvo ideje*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Hill, Amelia. 2011. Is France right to "ban the burqa"? *Guardian*, 2. april. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/apr/02/conversation-yaqoob-alibhai-brown-burqa> (2. april 2011).
- Ingrid Ramberg, ur. 2004. *Islamophobia and its consequences on Young People*. Council of Europe: Directorate of Youth and Sport of the Council of Europe.
- Jevtić, Miroljub. 1989. *Savremeni džihad kao rat*. Beograd: Nova knjiga.
- Klausen, Jytte. 2005. *The Islamic Challenge. Politics and Religion in Western Europe*. New York: Oxford University Press.
- Luyendijk, Joris. 2010. *Je res ali ste videli na televiziji? Resnice in neresnice o bližnje vzhodu*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Mastnak, Tomaž. 1996. *Kristjanstvo in muslimani*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

- Petrović, Tanja. 2009. *Dolga pot domov: reprezentacije zahodnega Balkana v političnem in medijskem diskurzu*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Ramadan, Tariq. 2004. *Western Muslims and the future of Islam*. 2005. New York: Oxford University Press.
- Said, Edward W. 1981. *Covering Islam: how the media and the experts determine how we see the rest of the world*. New York: Pantheon Books.
- Said, Edward W. 1996. *Orientalizem. Zahodnjaški pogled na Orient*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
- Salem, Bader. 2010. *Wearing Burqa: A Choice or a Sign of Oppression: Does Burqa Ban Violate Muslims' Religious Freedom Rights?* Dostopno prek: <http://www.suite101.com/content/wearing-burqa-a-choice-or-a-sign-of-oppression-a194997> (5. april 2011)
- Sayyid, Bobby S. 1997. *A Fundamental Fear: Eurocentrism and the Emergence of Islamism*. London & New York: Zed Books Ltd.
- Shaheen, Jack. 2004. *Reel Bad Arabs: How Hollywood Vilifies A People*. Dostopno prek: <http://topdocumentaryfilms.com/reel-bad-arabs/> (3. april 2011).
- Šterk, Karmen. 2001. Imaginarij Balkana. *Teorija in praksa* 38 (5): 958-960.
- Tariq, Ali. 2002. *Spopad fundamentalizmov. Križarstvo, džihad in modernost*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče Ljubljana.
- Tomažič, Agata. 2011. Neodločeno. *Pogledi*, 11. april. Dostopno prek: <http://www.pogledi.si/druzba/zizekfinkielkraut-neodloceno> (18. maj 2011).
- Toplak, Cirila. 2003. *Združene države Evrope. Zgodovina evropske ideje*. Ljubljana: FDV.
- Velikonja, Mitja. 2009. Anatomija periferne uma. *Časopis za kritiko znanosti* 3 (7): 78-89.
- Weiler, J.H.H. 2005. *Krščanska Evropa. Raziskovalna razprava*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Zemni, Sami. 2005. *Islam, European Identity and the Limits of Multiculturalism*. Dostopno prek: <http://www.flw.ugent.be/cie/CIE/zemni3.htm> (17. avgust 2011).